

תוכן העניינים



210	פרק מ	9	פרק כו
231	פרק מא	21	פרק כז
261	פרק מב	32	פרק כח
285	פרק מג	40	פרק כט
303	פרק מד	59	פרק ל
323	פרק מה	69	פרק לא
332	פרק מו	85	פרק לב
350	פרק מז	96	פרק לג
356	פרק מח	108	פרק לד
372	פרק מט	118	פרק לה
385	פרק נ	133	פרק לו
395	פרק נא	145	פרק לז
409	פרק נב	173	פרק לח
424	פרק נג	188	פרק לט

פרק כו



ברם, כגון דא צריך לאודועי כלל גדול: כי כמו שנצחון לנצח דבר גשמי, כגון שני אנשים המתאבקים זה עם זה להפיל זה את זה, הנה אם האחד הוא בעצלות וכבדות, ינוצח בקל ויפול גם אם הוא גבור יותר מחבירו - ככה ממש בנצחון היצר, אי אפשר לנצחו בעצלות וכבדות הנמשכות מעצבות וטמטום הלב כאבן, כי אם בזריזות הנמשכת משמחה ופתיחת הלב וטהרתו מכל נדנוד דאגה ועצב בעולם. ומה שכתוב: "בְּכָל עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתֵר", פירוש שיהיה איזה יתרון ומעלה מזה - הנה אדרבה, מלשון זה משמע שהעצב מצד עצמו אין בו מעלה, רק שיגיע ויבא ממנו איזה יתרון. והיינו, השמחה האמיתית בה' אלהיו, הבאה אחר העצב האמיתי לעתים מזומנים על עונותיו במר נפשו ולב נשבר, שעל ידי זה נשברה רוח הטומאה וסטרא אחרא ומחיצה של ברזל המפסקת בינו לאביו שבשמים, כמו שכתוב בזוהר על פסוק: "רוּחַ נְשִׁבְרָה לֵב נְשִׁבְרָה" וגו', ואזי יקוים בו רישיה דקרא: "תְּשִׁמְעֵנִי שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה וגו' הַשִּׁיבָה לִי שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה וְרוּחַ נְדִיבָה" וגו'. וזהו טעם הפשוט לתיקון האר"י ז"ל לומר מזמור זה אחר תיקון חצות קודם הלימוד, כדי ללמוד בשמחה אמיתית בה' הבאה אחר העצב; שיש לשמחה זו יתרון, כיתרון האור הבא מן החשך דוקא, כמו שכתוב בזוהר על פסוק: "וְרָאִיתִי אֲנִי שֵׁשׁ יְתָרוֹן לְחֻכְמָה מִן הַסְּכָלוֹת כִּי־תָרוֹן הָאֹר" כו', עיין שם, ודי למבין. ומקרא מלא דבר הכתוב: "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׁמְחָה" וגו', ונדוע לכל פירוש האר"י ז"ל על פסוק זה.

והנה עצה היעוצה לטהר לבו מכל עצב ונדנוד דאגה ממילי דעלמא, ואפילו בני חיי ומזוני, מודעת זאת לכל מאמר רז"ל: "כשם שמברך על הטובה" כו', ופירשו בגמרא: "לקבולי בשמחה", כמו שמחת הטובה הנגלית ונראית, כי גם זו לטובה, רק שאינה נגלית ונראית לעיני בשר, כי היא מ"עלמא דאתכסיא" שלמעלה מ"עלמא דאתגלייא", שהוא ו"ה

משם הוי"ה ברוך הוא, ועלמא דאתכסיא הוא י"ה, וזהו שכתוב: "אֲשֶׁרִי הַגָּבֵר אֲשֶׁר תִּיַסְרְנוּ יְהוָה וְגו'. ולכן ארז"ל כי "השמחים ביסורים עליהם הכתוב אומר 'וְאֶהְבֵּיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בַּגְּבֻרָתוֹ'", כי השמחה היא מאהבתו קרבת ה' יותר מכל חיי העולם הזה, כדכתיב: "כִּי טוֹב חֶסֶדְךָ מִחַיִּים" וגו', וקרבת ה' היא ביתר שאת ומעלה לאין קץ ב"עלמא דאתכסיא", כי שם חביון עוזו ו"יושב בסתר עליון", ועל כן זוכה ל"צאת השמש בגבורתו" לעתיד לבוא, שהיא יציאת חמה מנרתקה, שהיא מכוסה בו בעולם הזה, ולעתיד תתגלה מכסויה, דהיינו שאז יתגלה "עלמא דאתכסיא", ויזרח ויאיר בגילוי רב ועצום לכל החוסים בו בעולם הזה ומסתופפים בצלו, צל החכמה, שהוא בחינת צל ולא אורה וטובה נראית, ודי למבין.

אך העצבות ממילי דשמיא, צריך לשית עצות בנפשו לְפָטֵר מַמְנָה, אין צריך לומר בשעת עבודה, שצריך לעבוד ה' בשמחה ובטוב לבב, אלא אפילו מי שהוא בעל עסקים ודרך ארץ, אם נופל לו עצב ודאגה ממילי דשמיא בשעת עסקיו - בידוע שהוא תחבולת היצר, כדי להפילו אחר כך בתאוות חס ושלום, כנודע, שאם לא כן, מאין באה לו עצבות אמיתית מחמת אהבת ה' או יראתו באמצע עסקיו. והנה, בין שנפלה לו העצבות בשעת עבודה בתלמוד תורה או בתפלה, ובין שנפלה לו שלא בשעת עבודה - זאת ישים אל לבו, כי אין הזמן גרמא כעת לעצבות אמיתית, אפילו לדאגת עונות חמורים חס ושלום. רק לזאת צריך קביעות עתים ושעת הכושר בישוב הדעת, להתבונן בגדולת ה' אשר חטא לו, כדי שעל ידי זה יהיה לבו נשבר באמת במרירות אמיתית, וכמבואר עת זו במקום אחר. ושם נתבאר גם כן, כי מיד אחר שנשבר לבו בעתים קבועים ההם, אזי יסיר העצב מלבו לגמרי, ויאמין אמונה שלימה כי ה' העביר חטאתו ורב לסלוח. וזו היא השמחה האמיתית בה' הבאה אחר העצב כנזכר לעיל.

פרק כו



א

שאלה: אלו שני דברים נדרשים במאבק גשמי כדי לנצח?

תשובה: לניצחון במאבק גשמי - כגון בהיאבקות בין שני מתמודדים - נדרשים: גבורה, כוח - מחד, וזריזות, יעילות ומהירות - מאידך. אדם המתאבק מתוך עצלות וכבדות, ינוצח בקלות על ידי מי שחלש ממנו.

מעבר לכוח הפיזי כגורם חשוב בהאבקות, חשוב גם האופי המלווה את ההאבקות. האבקות שמתאפיינת במהירות התגובות ובמוטיבציה גבוהה לנצח, מגדילה את הסיכויים לנצח.

ב

שאלה: מה מונע את האדם מלנצח את היצר הרע, ומה נדרש כדי לנצחו?

תשובה: על אף שבאופן כללי גדול כוחו של יצר הטוב מיצר הרע, האדם נכנע ליצר הרע ונכשל במאבקו עמו, וזאת משום העצלות והכבדות שמקורם בעצבות וטמטום הלב המאפיינים את המאבק עמו. ועל כן, התנאי הבסיסי לניצחון יצר הטוב על יצר הרע הוא דווקא על ידי מאבק המתאפיין בזריזות, שמקורה בשמחה הנובעת מהיעדר כל דאגה ועצבות.

העצבות וטמטום הלב, המסלקים מן האדם את החיות וההתלהבות, משתקים את כוחות הנפש לפעול ולהרגיש - ועל כן הניצחון על היצר רחוק מהשגה. רק מי ששמח ונעדר מכל דאגות ועצבות, מוחו ולבו נכונים לקבל ולקלוט רגשות של יראת ה' ואהבתו, וממילא קרוב הוא לנצח את היצר הרע במאבקו עמו.



שאלה: האם ניתן להבין מן הפסוק במשלי (יד, כג): "בְּכָל עֵצָב יִהְיֶה מוֹתָר", שיש איזשהו יתרון לעצבות?

תשובה: אם משמעותה של המילה "עֵצָב" היא עצבות, והמילה "מוֹתָר" פירושה יתרון, אזי לכאורה תהיה כוונת הפסוק שיש איזה שהוא יתרון לעצבות. אלא שאם זו אכן כוונת הפסוק, הרי זה נוגד את המקובל בחסידות, לשלול את העצבות מכל וכל בעבודת ה' ובכלל!

ועל כן, נכון יותר לפרש פסוק זה כך: באמת בעצב עצמו אין יתרון, אין בו כשלעצמו כל מעלה (ואמנם לא כתוב שה'עצב' הוא 'מוֹתָר') - "רק שיגיע ויבא ממנו איזה יתרון", וזהו "בְּכָל עֵצָב", מן העצב, "יִהְיֶה מוֹתָר", יגיע ויצא ממנו איזה שהוא יתרון (וכדלהלן בפרק לא שו"ת ב).



שאלה: איזה יתרון מגיע לאדם מהעצבות על עוונותיו?

תשובה: כשאדם מתעצב על עוונותיו עצב אמיתי, ונפשו מרה עליו ולבו נשבר בקרבו - רגשות אלו גורמים לשבירת רוח הטומאה וה'סטרא אחרא' שהיו מחיצה של ברזל בינו לבין אביו שבשמים, וכפירוש הזוהר הקדוש למילות הפסוק שבמזמור הוידוי של דוד המלך ע"ה: "רוּחַ נְשַׁבְּרָה לִבִּי נְשַׁבְּרָה" (תהלים נא, ט), "רוח נשברה" היא רוח הסטרא אחרא, ו"לב נשבר" הוא לבו של האדם: כשלבו של האדם נשבר על חטאיו, על ידי כך נשברת רוח ה'סטרא אחרא'. ועם נפילת המחיצה, המחיצה שהפרידה בינו לבין ה', מחיצה שהוא יצר בעוונותיו - מגיעה אליו השמחה האמיתית בה', היכולת להתחבר ולהידבק בה'. שמחה זו רמוזה במזמור הנ"ל במילים: "תִּשְׁמְעֵנִי שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה" (שם י), "הַשִּׁיבָה לִּי שְׁשׁוֹן וְשִׁעֲרָה" (שם יד).

וזהו היתרון המגיע לאדם בעקבות העצבות על עוונותיו - השמחה שאותה הוא מרגיש לאחר שבירת המחיצה שהפרידה בינו לבין קונו.

אלא שעצבות זו על עוונותיו טובה היא רק כאשר היא באה "לעתים מזומנים", בזמן ובדרך הראויים (וכדלהלן בשו"ת יח).



שאלה: מדוע תיקנו לומר מזמור נ"א בתהלים אחר 'תיקון חצות' וקודם לימוד התורה?

תשובה: האר"י ז"ל תיקן לומר את מזמור נ"א בתהלים - שבו מתוודה דוד המלך ע"ה על חטאו עם בת שבע - לאחר אמירת תיקון חצות, וזאת משום שזהו הזמן הראוי להקדישו לעצבות אישית, פרטית: בזמן שאדם מצטער בצערה של השכינה הנמצאת בגלות, זהו גם הזמן הנכון להתעצב על גלות השכינה הפרטית שלו. ועל ידי אמירת מזמור זה אדם מזדהה עם העצבות של דוד המלך ע"ה המתוארת במזמור זה. אלא שבמזמור זה, שבו מתוודה דוד המלך ע"ה על חטאו, מצויים גם ביטויי שמחה שלאחר העצבות (וכנ"ל בשו"ת ד). ואמירת פסוקים אלו לאחר תיקון חצות, היא גם הקדמה מתאימה ללימוד התורה שלאחר תיקון חצות - "כדי ללמוד בשמחה אמתית בה' הבאה אחר העצב".



שאלה: מה הוא היתרון לשמחה הבאה לאחר העצב, מסתם שמחה?

תשובה: כשהעצבות קודמת לשמחה, כשהעצבות גורמת לשמחה, מעלתה של השמחה גדולה יותר. לשמחה הבאה בעקבות העצבות על העוונות, יש יתרון מסתם שמחה שלא קדם לה עצב, וזהו יתרון הדומה ליתרון האור הבא בעקבות החושך. אדם מעריך יותר את האור, חשיבותו ומעלתו, כשקודם לכן היה מצוי בתוך החושך. כך גם שמחה הבאה לאחר עצב אמיתי על העוונות, מקרבת את האדם אל אלוהיו, יותר ממי שהגיע לשמחה בה' בלא שקדם לו חטא ועצבות עליו.

תובנה זו רמוזה - על פי פרשנות הזוהר הקדוש - בפסוק: "וְרָאִיתִי אֲנִי שְׁיֵשׁ יִתְרוֹן לְחֻכְמָה מִן הַסְּכָלוֹת כִּי יִתְרוֹן הָאֹר מִן הַחֹשֶׁךְ" (קהלת ב, ג). לכאורה בשני חלקי הפסוק אין כל חידוש, שהרי ברור שלחכמה יש יתרון מן הסכלות, כשם שברור שלאור יש יתרון מן החושך. אלא - מפרש הזוהר הקדוש - יש יתרון לחכמה שקדמה לה הסכלות, משום שאז היא ניכרת ומוערכת היטב, כשם שלאור שקדם לו החושך יש ערך יותר מסתם אור שלא קדם לו חושך, וכנ"ל.



שאלה: כיצד מסביר האר"י ז"ל את הפסוק: "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה" (דברים כח, מז)?

תשובה: כך הוא פשוטו של מקרא: "תַּחַת [=במקום] אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵב מְרֹב פֶּל [=בעוד היה לך כל טוב] - וְעֲבַדְתָּ [=תיאלץ לעבוד] אֶת אֱלֹהֶיךָ וּגּו' וּבְחֶסֶד כָּל". כלומר, העונש - עליו מספר הפסוק הבא - לעבוד את האויב בצער ובעצב, בא על אשר לא עבדת את ה' כשלא היה חסר לך מאומה.

ואולם האר"י ז"ל (בהקדמה ל'שער המצות') התמקד במילה "בְּשִׂמְחָה", והסביר שהעונשים הם על היעדר עבודת ה' בשמחה. עבדת את ה' - אך לא בשמחה, ועל כן בא העונש.

ובלשונו של השל"ה הקדוש (סוף פרשת כי תבוא): "אף שעבדת את ה' בקיום המצוות, אבל לא עבדת בשמחה ובטוב לבב, על כן הייתה זאת לך".



שאלה: מה היא העצה שהציעו חז"ל כדי לטהר את הלב מכל עצב ודאגה בענייני העולם הזה?

תשובה: חז"ל הורו: "חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה" (משנה ברכות פ"ט מ"ה). ובגמרא (שם ס"ב) הסבירו שאין הכוונה שעל הטובה ועל הרעה מברכים את אותה ברכה, שהרי על הטובה מברך 'הטוב והמטיב', ועל הרעה מברך 'דיין האמת', אלא הכוונה היא שיש לברך את שתיהן באותה הרגשה של שמחה. כלומר, באותה מידה של שמחה בה מקבלים את הטובה ומברכים עליה, כך יש לקבל את הרעה ולברך עליה. הסרת העצב והדאגה מענייני העולם הזה הגורמים לאדם ייסורים וצרות, מתבצעת על ידי אופן הברכה עליהם: ברכה בשמחה, מתוך אמונה שהכול לטובה.